

## § 5.5.

# Радянська жінка: трансформації гендерної ідентичності

### КЛЮЧОВЕ ЗАПИТАННЯ

Як змінювалися суспільні ролі та гендерна ідентичність українських жінок в радянський час?

**Основні поняття, ідеї:** гендерна ідентичність, гендерна політика, радянська жінка, «подвійний тягар», емансипація

### ЗАВДАННЯ ► Джерела 1–3

★ Уважно роздивіться плакат (Джерело 1) та пам'ятник (Джерело 2). Поміркуйте, чому у радянській пропаганді селянство представляли в образі жінки, а робітничий клас — в образі чоловіка?

★ Проаналізуйте, що у цих зображення вказує на те, що в радянській ідеології жінок сприймали як відсталу і консервативну соціальну групу? Відповідь обґрунтуйте.

★ Проаналізуйте Джерело 3. Чому комуністична партія наголошувала на активній роботі з жіноцтвом? Чи сприяла цьому освіта жінок?

### ► 1. Плакат



Плакат  
Самохвалов А. Н.  
Хай живе комсомол,  
1924 р.,



► 2. Пам'ятник



*В. Мухіна.  
Робітник і колгоспниця,  
1937 р*

► 3. Мовою документів

**З резолюції ІХ з'їзду ВКП(б)  
«Про роботу серед жіночого пролетаріату»**

Беручи до уваги те значення, яке має участь робітниць та селянок у партійній роботі, і ту роль, яку відіграють жінки робітничого класу і селянської бідноти у всьому господарському житті і у справі побудови Радянської республіки, особливо у зв'язку з черговими завданнями поточного моменту — боротьбою виробничою та продовольчою руїною, громадським харчуванням та вихованням, боротьбою з неписьменністю та іншими завданнями, ІХ Всеросійський з'їзд Комуністичної партії (більшовиків) вважає роботу серед жіночого пролетаріату одним з невідкладних завдань моменту і необхідною частиною загальнопартійної роботи...

З'їзд вказує на необхідність провадити посилену роботу серед селянок і робітниць з ліквідації неписьменності шляхом облаштування шкіл грамоти для дорослих, влаштування загальних читалень <...>. Найсерйозніше ставлення до роботи серед жіночого пролетаріату міста і села і активна участь у ній всіх членів комуністичної партії збільшать її лави новими невикористаними силами, новими працівниками у всіх ділянках радянського будівництва і борцями за здійснення радянського ладу.

Резолюція ІХ з'їзду ВКП(б) «Про роботу серед жіночого пролетаріату» (Москва. 29 березня — 5 квітня 1920 р.) // КПСС в резолюціях и рішеннях съездов, конференцій и пленумов ЦК. 1898–1954. — М., 1954. — Ч. 1. — С. 503.



**ЗАВДАННЯ ► Джерела 4–6**

★ Яку мету переслідувало партійне керівництво, надаючи жінкам громадянські та політичні права (Джерело 4)?

★ Чому освіту вважають головною запорукою емансипації жінок? Про яке «розкріпачення» говорить плакат (Джерело 5)?

★ Чи ефективною була радянська політика з ліквідації неписьменності жінок в Україні (Джерело 6)? В чому це проявилось?

► **4. Погляд дослідника. Марта Богачевська-Хом'як**

Жіноче питання в СРСР не набуло суто феміністичного характеру, воно залишалось питанням суспільно-політичним. Рівноправність стала для партії важелем використання жінки, яка мала в інтересах нового суспільства поєднувати материнство з виробничою працею нарівні з чоловіками. «Нова радянська жінка» це безликий елемент суспільного механізму <...>. Українські жінки розглядалися як регіональний варіант радянської моделі. Політика більшовиків щодо жінок мала дві мети: вивільнити жінок від обмежень минулого та зміцнити за їх допомогою свою владу у суспільстві, бо вважали жіноцтво важливим фактором суспільних перетворень.

Богачевська-Хом'як Марта. Білим по білому: Жінки у громадському житті України 1884–1939. — Київ: Либідь, 1995. — С. 332–338.

► **5. Плакат**

*Художник Н. С. Ізнар  
«Жінко! Писемність — запорука  
твого розкріпачення!»  
1920 р.*



► **6. Мовою цифр**

Згідно з переписом населення на 28 серпня 1920 р. на Україні налічувалося 12 247 350 неписьменних. Майже 2/3 з цього числа становили жінки, серед них у містах — 52,8 %, у селах — 72,9 %. В 1926 р. грамотність серед дівчаток шкільного віку становила 28,1 %. У 1929 р. кількість дівчат у школах республіки зросла до 40,3 %. У 1930 р. у школах ліквідації неписьменності на Україні навчалося 70,8 % жінок. До 1939 р. в Українській РСР було ліквідовано різницю в грамотності міського і сільського, а також чоловічого і жіночого населення. У деяких областях республіки процент грамотних жінок сягав 90 %, у Києві — майже 95,6 %.

Вовк Л. П. Розвиток освіти серед жінок в Українській РСР (1917–1941 рр.) // Український історичний журнал. — 1975. — № 11. — С. 81–84.



**ЗАВДАННЯ ► Джерела 7–10**

★ Ознайомтеся із спогадами жінок про Голодомор (Джерела 7, 8, 9 і 10). Чому жінки обирали різні стратегії порятунку?

Які чинники обумовили їхній вибір?

Відповідь обґрунтуйте.

**► 7. Із скарги селянки Марії Вихторової**

...Я примушена звернутися до Вас, як до рідного батька, вищого властителя нашої матері-України... За невиконання непосильно нарахованих на моє господарство податків Смілянська сільрада забрала у нас майно і чуть ні в одних рубашках вигнала із хати <...>. Таке ставлення до громадян УРСР я лічу невірним й незгідним [з цим]. А тому щиро зі сльозами на очах прошу

вас, батьку нашої України, захистити нас, нещастям і горем убитих, зняти наше господарство з твердого завдання і повернути нам хоч хату, щоб ми не спотикались по вулицях голодні і обездолені як діти, [так] і я. 4 душі дівчат та <...> я бідна з дітьми не маю де голови приклонити. ...Прошу вас, не откажіть на моє щире до вас прохання, що я вас прошу дайте відповідь, щоб я нещасна заспокоїлась на моє до вас прохання.

Із скарги селянки М. А. Вихторової зі села Смілого Надригайлівського району на Сумщині до Г. Петровського, 3 лютого 1932 р. — Колективізація і голод на Україні 1929–1933: 36. док. і матеріали. — К., 1993. — С. 413–414.

**► 8. Мовою документів. Із протоколу допиту Марії Блажеєвської**

...У 1919 році мій чоловік помер, залишивши мені 6-моргове сільське господарство і житловий будинок у Волочківцях, завдяки якому я разом з дітьми утримувалася <...>. У 1932 році <...> навесні не дозволено ні сіяти збіжжя, ні садити картоплю, але наказували садити цукрові буряки для цукроварні <...>. Коли після жнив я збрала трохи жита й пшениці, тоді більшовицька влада все це збіжжя забрала, нічого мені не залишаючи, через що я була наражена разом з родиною на голодну смерть... Я вирішила разом з дочкою Ядвігою, 18 років і синами Броніславом, 20 років та Яном, 16 років за всяку ціну дістатися до Польщі... Зараз прошу польську владу про дозвіл оселення в Польщі разом з дітьми...

Із протоколу допиту Марії Блажеєвської (45 років, католицького віросповідання) співробітником польської Державної поліції про нелегальний перетин кордону з СРСР до Польщі 18 жовтня 1932 р. // Польща та Україна у тридцятих — сорокових роках ХХ століття: невідомі документи з архівів спеціальних служб. — Т. 7. Голодомор в Україні 1932–1933. — Варшава — Київ, 2008. — С. 290–292.

**► 9. Зі спогадів В. Тахтай-Тарлей**

Десь восени 1932 р. одного дня вранці задзвонили усі дзвони на гвалт. Враз з усіх кінців села та з близьких хуторів швидкою ходою пішли до центру нашого села валки жінок. За якусь годину центр села заповнився білими хустками — це жінки зійшлися за хлібом до сільської хлібозсипки. Хто це повстання організував, так і донині невідомо, але воно було дуже згуртоване й рішуче. Зразу ж було відкрито замки біля магазину і розібрано багато хліба з посівного фонду. Коли жінки з клунками розійшлися додому <...> повідомили про подію райміліції. Тому, коли жінки вдруге збіглися до хлібозсипки, то там вже на сторожі була кінна міліція, з півтора десятка чоловік... А вночі



приїхав «чорний ворон» і забрав п'ять жінок до в'язниці... Після слідства двох звільнили, а двом дали по три роки примусової праці.

Із спогадів В.Тахтай-Тарлей. — Голод 1933 року в Україні. Свідчення про винищення Москвою українського селянства / упоряд. Ю. Семенко. — Рівне: Волинські обереги, 2008. — С. 73.

## ► 10. Зі спогадів жінок — очевидців Голодомору

### ЗАВДАННЯ ► Джерела 11–12

★ Уважно роздивіться радянський агітаційний плакат (Джерело 11). Зверніть увагу на рік його публікації. Що вам відомо про події 1932–1933 років в Україні?

★ Як співвідноситься зміст плакату із реаліями тогочасного життя в українських селах (Джерело 12)?

★ Ознайомтеся з висновками історичних досліджень (Джерело 13) та зіставте їх з гаслом агітплакату (Джерело 11). Чому Й.Сталін звертався саме до жінок?

«Ото ж у баби наряду багато було <...> шарахвани, юпки, платки. Так ото ходили мінять... і висівки приносили, і з пшона лупу приносили <...> і буряки привозили, і коржі міняли...»;

«У матері були оце такі гроші на шиї. Возьме ті гроші, принесе муки, отаку головку сахарю. І то ми тим жили, і вижили»;

«Рушники, сорочки бабські повишивані, гарні, з квітками — і ходимо міняємо — те хлібинку дасть, хто двоє яець дасть...»;

«І наша мама ходили у Вороніж — міняли рушники, сорочки, шарахвани, а відтіля буряки привозили, картошку, зерно там чи муку — хто як давав. І ті вижили, що ходили міняти»;

«Моя мама брала своє придане — полотно, льняні вишиті рушники, наволочки — і міняла все це на макуху, пшоно...»

Зі спогадів жінок-очевидців Голодомору. — Врятована пам'ять. Голодомор 1932–33 років на Луганщині: свідчення очевидців. — Т. 1 / Упор. І. Магрицька. — Луганськ: Промдрук, 2008. — С. 131; 165; 168; 188; 238; 356.

## ► 11. Агітаційний плакат



Художник Пінус Н.С.  
Жінки в колгоспах — велика сила (Й. Сталін), 1933 р.,



## 12. Фотодокумент

*Є. Халдеу. У полі.  
Україна, 1935 р.,*

Режим доступу: <http://club.foto.ru/classics/photo/1285/>



## 13. Погляд дослідника. Оксана Кісь

Дослідники [Голодомору] не вважали за потрібне представити дані [репресій проти українських селян] у гендерному розрізі, із зазначенням частки чоловіків та жінок серед учасників селянських виступів проти примусової колективізації та серед репресованих під час придушення селянського опору. Однак, зважаючи на загалом патріархальний уклад селянського життя, де саме чоловік-батько вважався головою сім'ї та господарем основного майна (землі, худоби, хати тощо), виконуючи представницькі функції від імені цілої сім'ї у громаді, можемо цілком обґрунтовано припустити, що саме чоловіки становили основну масу бунтівників, що чинили відкритий спротив силовому усупільненню майна, так і тих, хто від імені цілої родини відмовлявся від вступу у колгоспи. Відтак саме чоловіки мали б становити й абсолютну більшість покараних владою. Припущення про те, що репресії влади були спрямовані головню проти чоловіків-голів родин, знаходить своє підтвердження у спогадах про колективізацію та Голодомор, у яких часто згадується про арешт батька за відмову від колгоспу чи під час «розкуркулення», його подальше засудження до ув'язнення, заслання чи розстрілу.

Кісь Оксана. Голодомор 1932–1933 років крізь призму жіночого досвіду // Народознавчі Зошити, — 2010, — № 5–6. — С. 639.

## 14. Плакат



Плакат «Жінко, на паротяг!»  
художник О. Дейнека, 1939 р.



## ЗАВДАННЯ ► Джерела 14–16

- ★ Які нові для себе (раніше виключно чоловічі) професії опановували українські жінки у перші десятиліття радянської влади (Джерела 14 і 15)?
- ★ Проаналізуйте життєвий шлях Паші Ангеліної (Довідка) та поміркуйте, чому у той час дівчата хотіли ставати трактористками.
- ★ Проаналізуйте повідомлення у пресі з нагоди 8 березня (Джерело 16) та з'ясуйте, чому радянська влада була зацікавлена в масовій активній участі жінок у народному господарстві СРСР?
- ★ Поміркуйте, як позначилася можливість професійної самореалізації на гендерній ідентичності радянських жінок?

## 15. Фотодокумент



*Паша Ангеліна за кермом трактора. 1934 р.*

Фото Є. Халдея. — [Електронний ресурс]. —  
Режим доступу: <http://club.foto.ru/classics/photo/1285/>

### ДОВІДКА

Ангеліна Парасковія Микитівна (Паша Ангеліна) (1913–1959), народилася на Донеччині. У 1929 р. закінчила курси трактористів і працювала трактористкою Старо-Бешевської машинно-тракторної станції (МТС). У 1933 р. організувала жіночу тракторну бригаду, яку й очолила. У 1938 р. ушлявилася гаслом «Сто тисяч подруг — на трактор». Двічі Герой соціалістичної праці (1947, 1958).

## ► 16. Повідомлення у пресі «Колгоспниця України», 1941 рік

В день 8 березня радянські жінки ще енергійніше мобілізують свої сили на боротьбу за нові перемоги комунізму, за соціалістичну продуктивність праці, за міцну трудову дисципліну <...> за виховання високої комуністичної свідомості...

Радянська жінка — активний будівничий комунізму <...>. Жінка відмінник виробництва, жінка-стахановка стала звичним явищем на соціалістичних фабриках, заводах, в колгоспі.

За роки сталінських п'ятирічок кількість жінок-робітниць і жінок-службовців збільшилася майже в 4 рази. В 1940 р. їх було 11 мільйонів. Понад 19 мільйонів жінок беруть участь у колгоспному господарстві. У промисловості СРСР в 1940 р. кількість жінок досягла 41%. Ніде не було жінок паровозних машиністів, а у нас за почином першого машиніста Зінаїди Троїцької, цю професію опанували у 1940 р. понад 4000 жінок. Всього працює у транспорті півмільйона жінок; 32 тисячі трактористок і 8 тисяч комбайнерок працюють у 1939 р. на колгоспних полях. 110 тис. дівчат навчаються на тракторних курсах, сотні тисяч оволодівають мистецтвом водити машини.

Міжнародний комуністичний жіночий день // Колгоспниця України. — 1941. — № 5 (березень). — С. 1.



## ЗАВДАННЯ ► Джерела 16–17

★ Уважно роздивіться агітаційний плакат (Джерело 17). До чого він закликає? Зверніть увагу на рік видання плакату та поміркуйте, чому у той час радянська влада заохочувала жінок до опанування авіаційної техніки?

★ Ознайомтеся з біографією Марії Доліної та роздивіться світліну льотчиці (Довідка). Поміркуйте, що спонукало юну дівчину до вступу в авіашколу? Про що свідчать ордени та медалі на її грудях?

★ Прочитайте спогади Марії Доліної про формування жіночих авіаполків (Джерело 18). Чому дівчат-добровольців було так багато? Чому М. Доліна називає дівчат-льотчиць «сталевими»?

★ Поміркуйте, чому радянське військово командування створювало окремі — суто жіночі військові підрозділи? Відповідь обґрунтуйте

## ► 17. Плакат



Художник Бри-Бейн М.Ф.

*Жінко-пролетарко, опановуй авіаційну техніку, йди у школи, вузи цивільного повітряного флоту! 1931 р.*



Марія Доліна,  
1944 р.

### ДОВІДКА

**Марія Доліна, 1944 р.** Марія Іванівна Доліна (1922–2010) — військова льотчиця, учасниця Другої світової війни, Герой Радянського Союзу, гвардії капітан, заступниця командира ескадрильї 125-го гвардійського бомбардувального полка, виконала 72 бойових вильоти. Народилася у селянській родині у с. Шаровка Полтавського району Омської обл., від 1932 р. зростала в Україні. Екстерном здобула 10-річну середню освіту у м. Дніпропетровськ. У 1939 р. закінчила Херсонську авіаційну школу, куди вступила, приписавши собі 2 роки віку. Працювала льотчиком-інструктором Дніпропетровського та Миколаївського клубів Осоавіахім. З 1941 р. учасниця бойових дій. У серпні 1945 за мужність та військову доблесть, виявлені у боях, їй було присвоєно звання Героя Радянського Союзу. Нагороджена низкою інших високими державних нагород. З 1983 року мешкала у Києві, де й похована.





## ► 18. Свідчення очевидця. Марія Доліна

Для формування трьох жіночих авіаційних полків дозволяли брати жінок-льотчиць з тилу і з фронту виключно на добровільних засадах. Бажаючих виявилось значно більше... Неймовірно важке завдання випало М. Раскові! Визначити відразу, чи придатна людина до служби в авіації вкрай складно... Потрібні були не лише льотчики, але й радисти, штурмани, техніки, механіки, зброярі... Дівчат вона, звичайно, ставлених обирала. З тих, які перше у своєму житті слово «прошу» писали при вступі до комсомолу, друге — в аероклуб, третє — у воєнкомат. Залізній витримці та волі цієї «слабкої» статі могли б позаздрити чоловіки... Створення жіночих авіаполків не мало аналогів у історії авіації. У найкоротші терміни цивільних льотчиць слід було пересадити на військові літаки, навчити техніки ведення повітряного бою. Інших дівчат — навчити обслуговувати бойові машини, майбутніх штурманів — прокладати маршрути, знаходити цілі та вражати їх <...>.

Доліна Марія. Дочери неба: «дневные ведьмы» на пикировщиках. — Київ: Довіра, 2010. — С. 44–47.

## ► 19. Радянські нагороди за материнство



«Медаль материнства», почесне звання і орден «Мати-героїня» та орден «Материнська слава» — запроваджені Указом Президії Верховної Ради СРСР 8 липня 1944 р.; нагороджували матерів, які народили та виховали шість (Медаль Материнства), 7–9 (орден „Материнська Слава») та десять і більше (орден „Мати-героїня») дітей, при досягненні останньою дитиною віку 1 року та за наявності серед живих решти дітей цієї матері. Враховуються також діти, усиновлені законним шляхом. Перший Указ про присвоєння 14 жінкам почесного звання «Мати-героїня» було підписано 27 жовтня 1944 р.; перше нагородження «Медаллю материнства» 43 жінок відбулося 6 грудня 1944 р. На початок 1981 р. загальна кількість нагороджених сягнула 10 млн осіб.

Государственные награды Союза ССР / Сост. В. В. Матвеев. — Киев, 1987.

### ЗАВДАННЯ ► Джерело 19

★ Ознайомтеся з інформацією про радянські нагороди за материнство (Джерело 19). Які історичні та демографічні обставинами спонукали керівництво СРСР запровадити кілька державних відзнак за материнство одночасно?

★ Яка була мета такої нагороди?

★ Довідайтеся, яка з цих нагород продовжує існувати й тепер, в незалежній Україні, і які умови нагородження нею.



Посвідчення до медалі «Мати-героїня»

## ► 20. Історична довідка

Ідею щорічно відзначати Міжнародний жіночий день висунула Клара Цеткін (1857–1933) — видатна німецька соціалістка, теоретик жіночого і робітничого руху, редакторка газети Die Gleichheit («Рівність»). Її пропозицію одностайно підтримали понад 100 учасниць Другої Міжнародної конференції жінок-соціалісток з 17 країн, яка відбувалася у серпні 1910 р. у Копенгагені (Данія) та ухвалили щороку у березні відзначати день солідарності жінок у боротьбі за рівноправність. Наступного 1911 року у березні понад 1 млн жінок у Німеччині, Австрії, Швейцарії, Данії вийшли на мітинги та демонстрації, протестуючи проти дискримінації та вимагаючи рівних із чоловіками прав на участь у виборах, на освіту і здобуття фаху, на працю. У 1912–1915 роках до них приєдналися також жінки Нідерландів, Франції, Швеції та Росії; серед вимог з'явилися гасла про припинення війни. Саме з масових жіночих демонстрацій 23 лютого (8 березня за новим стилем) у Петрограді розпочалася буржуазно-демократична революція, яка призвела до скасування монархії в Росії. У 1920–30-і роки відбулося одержавлення цього свята в СРСР: воно супроводжувалося урочистими зборами трудових колективів та відзначенням жінок-передовиків. У 1965 р. 8 березня стало державним святом та вихідним днем в СРСР. У 1977 р. Генеральна Асамблея ООН схвалила резолюцію № 32/142, згідно з якою кожній з країн-учасниць пропонувалося щорічно відзначати Міжнародний день прав жінок.

## ► 21. Плакат

*Художник Митніков-Кобилін,  
Плакат, 1932 р.,  
«8 березня — бойове свято  
жінок-трудівниць усього світу!»*



### ЗАВДАННЯ ► Джерела 20–22

- \* Що вам відомо про свято 8 березня?
- \* Прочитайте довідку про виникнення Міжнародного дня жінок (Джерело 20). Як співвідносять нинішні уявлення про це свято з його первісним змістом?
- \* Роздивіться агітплакат та святкову листівку з нагоди 8 березня (Джерела 21 і 22) і проаналізуйте напис на плакаті і зображення на листівці. Як змінилося державне розуміння сутності Міжнародного жіночого дня від сталінської до хрущовської доби?



**ЗАВДАННЯ ► Джерела 23–26**

- ★ Яким чином пропагандистські плакати впливали на гендерну свідомість радянських жінок (Джерело 23)?
- ★ Про що свідчить різниця у затратах часу на ведення домашнього господарства між чоловіками та жінками (Джерело 24)?
- ★ До виконання яких суспільних ролей заохочує радянську жінку плакат (Джерело 25)? Яка з них представлена як головна?
- ★ Як брак вільного часу міг позначитися на житті жінки (професійна кар'єра, дозвілля, хоббі, відпочинок)? Відповідь обґрунтуйте.
- ★ Чому радянський спосіб державної емансипації жінок дослідники вважають „подвійним тягарем» (Джерело 26)?
- ★ Розпитайте свою бабусю чи інших жінок похилого віку про те, як їм вдалося поєднувати професійні, громадські та сімейні функції у радянський час.

**► 22. Листівка**



*Поштова листівка до свята  
8 березня. 1959 р*

**► 23. Погляд дослідника. А. Есимова**

Аналіз зображення жінки на плакатах є важливим, оскільки за представленим образом можна робити висновок про державне бачення становища і значення жінки у суспільстві, яке він передає. На радянських плакатах жінку представлено насамперед як трудівницю, Різні символи, які може «розпізнати» глядач, свідчать про пропаганду поєднання жінкою виробничої та сімейної сфери. Це діловий робочий одяг, медаль на грудях, яка свідчить, що ця жінка — не просто працівник, але є передовиком виробництва; приміщення, у якому зображено жінку. Найбільш змістовним в композиційному сенсі є зображення сім'ї та дітей. Радянські плакати показують, що діти, а отже й усі питання, пов'язані з репродуктивними планами — це прерогатива жінки: поширеним є зображення матері з дитиною.

Есимова А.Б. Визуальные материалы в проведении демографической политики (советский и китайский опыт) // Проблемы народонаселения в зеркале истории / Ред. В. В. Елизаров, И. А. Троицкая. — Москва: Макс-Пресс, 2010. — С. 125-135.



## ► 24. Статистичні матеріали. Жінки в СРСР. 1991 рік

Витрати часу жінок-робітниць і службовців на ведення домашнього господарства становили у робочий день 3 год. 30 хв., колгоспниць — 4 год., а вільний час — відповідно 1 год. 23 хв. і 1 год. 03 хв. У вихідний день жінки витрачають на ведення домашнього господарства удвічі більше часу, ніж у робочий день. Існують значні відмінності у витратах часу на ведення домашнього господарства між чоловіками і жінками: жінки у робочий день витрачають на ведення домашнього господарства в 3 рази більше часу, а у вихідні — в 2 рази, ніж чоловіки.

Женщины в СССР. 1991: Статистические материалы / Госкомстат СССР. — Москва: Финансы и статистика, 1991. — С. 56-57.

## ► 25. Плакат



Художник П. Я. Караченцов.  
«Хай живе рівноправна жінка країни соціалізму!», 1938 р.

## ► 26. Погляд дослідника. Лапідус Варшовський

Чимало раних сподівань щодо звільнення жіноцтва не виправдалися, коли радянський режим зміцнив свою владу. Масова участь жінок у робочій силі не привела до звільнення жінок і розширення їх свободи вибору — вона мала такі форми, які можна назвати гнобленням. Хоча радянські порядки відкрили нові освітні та професійні можливості для багатьох жінок, інших жінок вони штовхали до важкої фізичної праці, часто у важких умовах зі шкодою для здоров'я та добробуту. Більше того, економічні пріоритети призвели до слабкого розвитку сфери послуг та сфери масового споживання, не вдалося також повністю усунювати догляд дітей та побутові функції чи змінити розподіл ролей у сім'ї. Таким чином, нові економічні та політичні обов'язки, нав'язані на додаток до традиційних жіночих ролей, створюючи для жінок відчутний «подвійний тягар» у повсякденному житті.

Warshofsky Lapidus G. Women in Soviet Society: Equality, Development and Social Change. — University of California Press, 1979. — P. 5-6

